

SABAHETA GAČANIN
(Sarajevo)

FORMALNA I LEKSIKOSTILISTIČKA OBILJEŽJA POEZIJE AHMEDA TALIBA NA PERZIJSKOM JEZIKU

Ključne riječi: bošnjački autor, XVII stoljeće, divanska poezija, perzijski jezik, formalna obilježja poezije, leksikostilistička obilježja.

Ahmed Bošnjak¹ Talib² (u. 1674.) pripada onom krugu bošnjačkih pjesnika koji su svojom poezijom obilježili pripadnost jednoj svjetskoj kulturološkoj paradigmi, dok je samo njegovo ime Bosnawī zadržalo trag njegovog nacionalnog bića. Talibova poezija pripada poetici nesumnjivo nadahnutoj sufijskim promišljanjima³, koja ima za cilj da bogatstvom ideja i misli cijele jedne filozofije u svojim dubinskim slojevima generira nejezičku egzistenciju u svijesti recipijenta, uvijek podstaknuta željom da sublimiranim jezikom izrazi svoja promišljanja o osobnoj poziciji u kozmičkom prostoru.

U poetici divanske književnosti, u kojoj se prepliću međusobno različite tradicije i neposredno izmjenjuju iskustva, postoji nevidljivi dijalog na kojem se zasniva cjelokupna poetska produkcija divanske književnosti, što je mnogo dublje od onoga što se danas naziva intertekstualnost: to je višestoljetna poetika u kojoj se ostvaruje *dijalog s temeljnim islamskim izvorom*. Stoga može izgledati kao da se formalna i leksikostilistička obilježja ovakve poetike preslikavaju od jednog do drugog

¹ O životu ovog pjesnika pisali su: S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo 1986., 131; M. Handžić, *Teme iz književne historije*, Ogledalo, Sarajevo 1999., 88; H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo 1973., 340-341.

² Mahlas Talib (Tālib) u mističkom značenju referira na onog koji traži Nevidljivog.

³ Bio je suvremenik čuvenih pjesnika Nef'ija, Šejhul-islama Jahja, Nerkesije, Sabita Užičanina, Sukkerije, Sulejmana Mezakije i drugih.

pjesnika. Međutim, to je samo privid; pažljivom analizom otkriva se neslućena kreativnost u individualnim pristupima pjesnika.

Sama zadana poetska forma je okosnica, okvir u kojem su sagledavaju svi poetski aspekti i pjesničke intencije, budući da forma u divanskoj poetici određuje odgovarajući ritam, distribuciju rime, dužinu i oblik poetske forme i, što je najvažnije, poetsku strategiju koja se mora slijediti – izbor načina ili tematskog konteksta koji podrazumijeva specifičan izbor leksičkih jedinica. Pod ovim potonjim se, ustvari, podrazumijevaju leksikostilistička obilježja poetike gdje se na najočigledniji način ogleda kreativnost pojedinaca. Ovaj rad će se upravo baviti formalnim i leksikostilističkim obilježjima Talibove poezije, odnosno njegovih šest gazela i pet kit‘i na perzijskom jeziku koje su uvrštene u njegov *Divan*.

FORMALNA OBILJEŽJA⁴

Misrā‘ (polustih) kao potpun iskaz⁵, često nije nužno upotpuniti drugim polustihom kako bi se dobio jedan poetski iskaz, mada je to izbor samog pjesnika. U Talibovim gazelima *misrā‘i* su najčešće nezavisni kao *misaone* cjeline u poetskom kontekstu, prozodijski i sintaksički potpuni. Većina ih predstavlja *misaonu* cjelinu za sebe koju može, ali ne nužno, da dopunjava drugi polustih, npr.:

*Za madežom jednim, k'o zrno što je, ptica mi srca iz kaveza odletje// Pozoba ga samo što do njeg iz daleka stiže. (GI/1ab),
Zacrni mi se u oba svijeta od solufa poput mrkle noći što je // Slava Tebi koji noć pokrivkom činjaše. (GII/1ab)*

Međutim, jedan manji broj polustihova *misaono* i sintaksički čine cjelinu tek kao *bejt* (GIII/5ab, 6ab, 7ab GV/3ab, 4ab, GVI/3ab, 6ab), za čiju ilustraciju mogu poslužiti slijedeći polustihovi:

Talibe, ti zašuti jer ovo je put ljubavi, koji // ako ne iskusiš ni vrijednost mu ne možeš spoznati. (GII/5ab)

Bejt (distih, kuplet)⁶ je semantički potpun, što potvrđuje svaki od Talibovih *bejtova* u gazelima i *kit‘ama*. U pogledu formalnih zahtjeva

⁴ Termini iz divanske književnosti navedeni su prema transliteraciji uobičajenoj u znanstvenoj literaturi iz ove oblasti u Bosni i Hercegovini.

⁵ *Misrā‘* (polustih) je prozodijski, a najčešće i sintaksički potpun iskaz poetske forme divanske književnosti.

⁶ *Bejt* (distih, kuplet), kojeg čine dva polustiha (*misrā‘*), kao dio poetskog izraza je prozodijski, gramatički i semantički potpun u poetskoj formi divanske književnosti.

divanske poezije, svaki njegov stih je prozodijski i ritmički pravilno ukomponovan sa završnom rimovanom sekvencom, čime su ispunjeni svi zahtjevi kanonizirane divanske poezije. Klasično pravilo divanske poezije da su stihovi cjeline za sebe potvrđuje Talibova poezija na perzijskom jeziku, jer su njegovi bejtovi, čak i ekstrahirani iz gazela, poetske cjeline kojima gazel služi samo kao formalni okvir.

Rima uz metar spada u formalna obilježja koja podliježu strogim kanonskim pravilima divanske poezije. Međutim, ona svojom glasovnom ekspresijom zadržava opazaj recipijenta i stimulira njegovu konemplaciju pokrećući na taj način komunikaciju između poezije i čitaoca, što je posebno važan glasovni instrument u svakoj a posebno u kraćim poetskim formama divanske poezije. Mora se priznati da Talib rimom u svojim gazelima i kit'ama zajedno sa asonancom i aliteracijom, vrlo jakim kohezionim elementima i tekstualnim konektorima, postiže vrlo uočljivu eufoniju, što doprinosi estetskom doživljaju recipijenta. Svjestan da rima ima jaku poziciju u tekstu, a kao redif rima nosi i dodatno značenje – bilo kao tematski ili ključni element pjesme – pjesnik je svjesno koristi kao kondenzovanu formulu poetskog jezika.

Rima, koja doprinosi ukupnom estetskom dejstvu strukture gazela i kvalitativnom aspektu eufonije, snažan je strukturni element Talibove poezije, što potvrđuje glas o njemu kao o prefinjenom poetskom stilisti. Koristeći glasovnu figuru rimovanja stihova u gazelima na *-īd* (GI), *-sā* (GII), *-āram* (GIII) ili redif rimu *-ān bāš* (GIV), *-as tā be kei* (GV), *-īn šode* (GVI), kao i rimu (aa xa) u kit'ama, pjesnik postiže poetski zvuk, čime ciljano postiže i ritam i eufoničnost svojih stihova.

Metar kao element poetske zvukovne organizacije nesumnjivo je dio strukture svake poetske forme divanske poezije. On je i vid značenja poezije koji se zvukovno ostvaruje i u izrazitom je skladu sa značenjem, zavisi od njega, ali ga i stilizira u konačnu pjesničku formu. Talib je koristio slijedeće metrove za svoje gazele:

Muzari metar u četrnaestercu (*mozāre 'e axrab-e makfūf-e maxzūf*), u kojem je ispjevan prvi Talibov gazel, kombinacija je hezedža i remela i najpopularniji je metar kod divanskih pjesnika, budući da je omogućavao prisustvo veoma dugih ritmičkih fraza. U ovom metru su napisane i dvije njegove kit'e.

Hezedž metar, koji su divanski pjesnici koristili kod podražavanja blage i uzvišene deskripcije⁷, također u četrnaestercu (*hazağ-e axrab-e makfūf-e mahzūf*) susreće se u drugom i četvrtom gazelu, kao i u jednoj njegovoj kit'i.

⁷ H. M. Behlilović, *Arapska metrika*, Sarajevo 1915., 23.

Treći metar koji je koristio Talib u gazelu III je *mudžtess* u četrnaestercu (*moğtass-e mosamman-e maxbūn-e mahzūf*), koji u svojoj etimologiji ima značenje isprekidanosti, zbog naizmjeničnog nizanja kratkih i dugih slogova,⁸ pa je unekoliko brži u odnosu na druge metrove. S aspekta ritmičke percepcije metar je zahtjevan, pa se rjeđe koristi.

U petnaestercu *remel* metru (*ramal-e mağzoww-e mosamman-e maxzūf*), čiji se ritmičko-stilski simbolizam zasniva na ritmičkom podražavanju kasanja konja ili ujednačenog brzog hoda, omiljenog kod divanskih pjesnika zbog mogućnosti njegove primjene u dugim ritmičkim frazama sa ulančanim genitivnim vezama, napisan je peti Talibov gazel.

I zadnji, šesti gazel i jedna kit'a napisani su u *hafif* metru (*xaftif-e mossaddas-e maxbūn-e maxzūf*), metru u kojem se pišu mesneviije i koji je prilično neatraktan za pisanje poezije, pogotovo kraćih poetskih formi.⁹

Zanimljivo je da je jednu od pet kit'i na perzijskom jeziku Talib napisao u ruba'i metru. Mada se ovaj metar smatra nezahtjevnim metrom i najčešće se koristi u rubajama, rijetko se susreće u formama dužim od dva bejta, a ponekad se može naći i poneki mufred¹⁰ ispjevan u ovom metru.¹¹

Imajući u vidu princip da metar neposredno utiče na dinamičko grupisanje jezičkog materijala, Talibovi stihovi, zajedno sa sintaksičkom i intonacijskom organizacijom stiha, upečatljivo odaju eufonijski sklad. Alternacijom metrova Talib ne ostavlja mehanicistički utisak metronoma, jer koristi beskrajne raznolikosti varijacija unutar svakog metra koji poetska tradicija nameće pjesnikovoj individualnosti.

Gazel kao poetska forma ima metaforičku tradiciju u koju je stoljećima ulagan trud mnogih umova ali ipak ostaje kao prepoznatljiv književni objekt beskrajnog bogatstva i snage.¹²

Što se tiče dužine gazela kao formalnog obilježja, najčešće su se pisali gazeli između pet i devet bejtova, što je slučaj i sa ovdje predstavljenim Talibovim gazelima. Prvi bejt gazela, čiji se polustihovi uvijek međusobno rimuju, naziva se *matla'*, a katkad se, zbog svojih formalnih obilježja, naziva i *mufred* ili *mufred-i musarra'*. Talibovi *matla'* stiho-

⁸ Isto, 33.

⁹ F. Thiesen, *A manual of classical Persian prosody*, Otto Harrassovitz, Wiesbaden 1982, 148.

¹⁰ Mufred, koji obuhvata samo jedan bejt (distih), javlja se kao samostalna pjesnička forma u divanskom diskursu.

¹¹ Isto, 172.

¹² Walter Andrews, *Poetry's Voice Society's Song: Ottoman Lyric Poetry*, University of Washington Press, Seattle and London 1985, 11.

vi su veoma pažljivo sročeni, stoga i upečatljivi pa na izvjestan način intrigirajući, jer nagovještavaju posebne relacije sa stihovima koji slijede u gazelu. Stih koji slijedi iza početnog stiha je tzv. *ukras početnog stiha* (bejt-i husn-i matla‘), stih izrazite elegancije kako bi svojom poetskom vrijednošću parirao početnom stihu. Ovi stihovi u svih šest Talibovih gazela na perzijskom jeziku imaju naglašenu estetsku komponentu, što ide u prilog mišljenju o njemu kao prefinjenom stilisti. Zadnji bejt – *maqta’/bejt-i tahallus*, kako je to običaj, uključuje pjesnikov mahlas *Talib* (u mističkom terminološkom značenju referira na onog koji traga za Zbiljom) ili, rjeđe, u stihu koji mu prethodi, tzv. *husn-i tahallus* (GVI/6a). Mahlas (i formalno i leksičko i semantičko specifično obilježje gazela) podrazumijeva igru riječi koju prati ambigvitet i transpozicija trećeg ili drugog lica jednine u prvo lice jednine i uvijek referira na transcendentalno značenje referenta i semantički intenzivira asocijativni smisao ostalih leksičkih jedinica, što rezultira upadljivo emocionalnom situacijom. Na ovaj način leksema (koja je često i ključna) iz početnog stiha – *matla’* sa mahlasom u *maqta’* stihu zatvara krug koji je nijemi dijalog s Bogom, u kojem pjesnik odgovara na (ne)postavljeno pitanje na isti način: ekstatičkom zaljubljenošću zbog koje žrtvuje život, čime iskoračuje iz ograničenosti u sferu beskonačnosti Ljubavi i Milosti, iznad suprotnosti i pojava ovoga svijeta koje uvijek iskazuje metaforičkim jezikom:

Do kada će iz zemlje na grobu palih od tvog noža (ljepote)//Rasti lale raspršene po dolini nasilja tvog? (GV/4ab)¹³;

i odgovor:

Talibe nek ti ihram bude srce iskreno, pa na hadž se uputi//Kada će želja ispunit se svetu zemlju poljubit. (GV/5ab);

ili

Do kada ću, ružo s dvije boje, biti zarobljenik ružičnjaka/Dosta mi je na ovom svijetu jecanja poput bulbula (GIII/1ab) – matla’;

Kada moj kraj bude s riječima Nema Boga osim Njega/Čemu tuga pored najljepšega mjesta rajskoga (GIII/71b) – maqta’.

U razvojnom smislu teme gazela uočljivo je da stihovi između sebe, uobičajeno za gazele, imaju prividno labaviju vezu, ali ne toliko da se u dubljoj analizi ne može utvrditi jedan tematski fokus i sekvencijska

¹³ U ekscerpiranim primjerima nisam navodila izvorni tekst niti njegovu transkripciju, već se na kraju svakog primjera u zagradi referira na broj gazela i stiha, čiji integralni tekst na perzijskom i u transkripciji slijedi iza uvodne studije.

kompozicija. Ovakav tip gazela se terminološki naziva *gazel-i yek aheng*¹⁴ čije je obilježje kompozicija stihova koji pojedinačno predstavljaju podtematska poglavlja, gdje pjesnik u podtekstu aludira na vlastiti izbor u duhovnom razvoju u kojem čovjek traga za unutaršnjim preobraženjem stječući znanje, trijeznost i ostale vrline koje pripadaju ljudskom stanju kroz ezoterijsko poimanje Poruke (GI, GII, GIII, GIV, GV). Stihovi zadnjeg gazela (GVI) imaju višeznačnu interpretaciju jer govore o metaforičkoj ljubavi koja je u dubljem misaonom tkanju samo most prema Stvarnosti, jer je ljubav prema drugoj osobi samo metaforička ljubav (*'išq-i meğāzī*) koja može dovesti do istinske ljubavi prema Onome koji je jedini dostojan ljubavi (*'išq-i haqīqī*).

Prva dva Talibova gazela su pisana dvojezično (mulemma)¹⁵, prvi stih na perzijskom drugi na arapskom jeziku, gdje je bilingvalna leksika izvor ekspresivnosti u njegovom jezičkom izrazu. Ostali gazeli su na perzijskom jeziku i kraći su.

Talib je na kraju svoga *Divana* uvrstio i jedan broj kit'i na perzijskom jeziku. Kit'e su kraće pjesničke forme divanske poezije, najčešće od dva bejta bez mahlasa, sa rimom aa- xa.¹⁶ Talib je dvije svoje kit'e posvetio svojim suvremenicima, Mustafi Čelebiju i Mulla Aškiju (o kojima zasada nemamo drugih podataka). Od ostalih triju Talibovih kit'i, dvije su epistemološkog karaktera (tevhidijja i nenaslovljena kit'a), u kojima pjesnik nastoji da objasni dublje poimanje tevhida kroz transcendentno značenje stvari dajući prednost Ljubavi nad razumom, a jedna je hilalijja, prigodnog karaktera, ispjevana povodom završetka mjeseca posta i nastupanja bajramskih blagdana.

LEKSIKOSTILISTIČKA OBILJEŽJA

Kroz analizu leksičkog sloja, odnosno leksema kao pjesnikovog izbora, oslikava se pjesnikova unutrašnja stvarnost. Kroz način na koji gradi tematsku strukturu gazela i odabir leksema u njihovoj paradigmatškoj

¹⁴ Skrećemo pažnju na sličnost termina *yek aheng* i termina *yek avaz* – normativni kritički termin za gazel čiji su bejtovi u potpunosti jednake poetske vrijednosti. Vidi: W. Andrews, *An Introduction to Ottoman Poetry*, Bibliotheca Islamica, Minneapolis & Chicago 1976, 140.

¹⁵ Mulemma su vrste pjesama u kojoj se smjenjuju stihovi ispjevani na dva jezika u istom metru i rimi, gdje pjesnik nastoji da svi bejtovi postignu iste formalno-stilske i estetske kriterije. Vidi: F. Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1997., 15.

¹⁶ "Tematski, kit'e predstavljaju jednu misao, dosjetku, satiru ili kratak opis događaja pa ih stoga možemo prevesti i kao epigram ili kuplet." Vidi: F. Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka*, 24.

i sintagmatskoj ravni i preplitanje leksičkih značenja (signifikativnih, strukturnih, emotivnih i denotativnih) ogleda se stilematičnost njegovog jezičkog izraza.¹⁷

U ovoj vrsti poezije razumijevanje pjesnikove unutarnje stvarnosti i percepcija opisanog iskustva leži u pravilnom razumijevanju prirode jezičkog znaka, odnosno njegovog *signifikativnog značenja* ili pravog semantičkog značenja leksema (što predstavlja specifičan jezički odraz objektivne stvarnosti i odgovara na pitanja: šta znači ova riječ?) i njihovom pravilnom asocijativnom povezivanju sa sviješću recipijenta. Ovo je samo osnova za dalju semantičku stilističku analizu, ali i za opću karakterizaciju jezika i stila svakog pisca, pa tako i stila Ahmeda Taliba.

Na jednoj se razini ispituju lekseme, rezultat pjesnikovog odabira i strategije određene poetske forme. U pogledu gazela nužno je razgraničiti u svijesti distinktivno formalne zahtjeve poetske forme i njenog sadržaja. Dakle, gazel je kanonski definiran oblikom, veličinom i strategijom (tj. ljubavnim kontekstom), bez obzira na sveukupni efekt ili značenje pjesme: njen podtekst (co-text) je uvijek filozofska analiza pjesnikovog traganja za metafizičkom spoznajom svijeta i egzistencije u njemu. Rečeno popularnijim jezikom, „u razumijevanju gazela i njegovoj interpretaciji distinkcija leži u onome 'šta kaže' i onom 'što znači'.“¹⁸ Strategija ljubavi, kao bitno obilježje gazela, jeste mikrokosmos u kojem se reflektira daleko širi i veći svijet najrazličitijih relacija ljubavi u najširoj interpretaciji. Na tome se zasniva cjelokupna poetika gazela.

U Talibovim slučaju ovaj ljubavni kontekst podrazumijeva kontemplaciju o ljepoti i ljubavi, osnovnom pokretaču svih ostalih emocija kod čovjeka, koje jačaju njegove intelektualne i imaginativne sposobnosti i daju odgovor na pitanje o čovjekovom postojanju (npr. *Lākin-nanī urīdu bi an ub‘ase-l-mu‘īd / Ali ja želim znanje koje će ponovno da me oživi GI/6b*). Između ostalih relacija su one koje impliciraju strasnu želju, odnosno, metaforički, čežnju za vraćanjem Izvoru: *morge delam, zolfat, abrowān (GI), zolf, ġur‘atu rāhin, rah-e ‘ešq (GII)* sa naglašenom mističkom referencijom. Nešto kompleksnije semantičke relacije poetske simbolike imaju lekseme *gol, bolbol, bahr-e ġam, sanam parast, moġbeġagan (GIII), bolbol, golzar, setam, ātaš-e ġam, rox-e leylā, maġnūn-e sefat, bāde, ratl-e gerān, ġam xāne, mei, meikade (GIV), sabr, xāl, koštegān-e xanġarat, sāqī, sāger-e ċarx-e moqarnas*

¹⁷ Usp.: Branko Tošović, *Stilistika glagola*, Lindenblatt, Wuppertal 1995., 35.

¹⁸ W. Andrews, *An Introduction to Ottoman Poetry*, Bibliotheca Islamica, Mineapolis & Chicago 1976, 141.

(GV), dok simboli *hosn, delbar, ġa‘d o t̄āb* (uvojci), *možeat* (trepavice), u naoko najjednostavnijem gazelu (GVI), imaju najkompleksniju semantički raslojenu leksiku koja se neosporno može čitati i razumijevati po nekoliko obrazaca interpretacije – socijalnom, ljubavnom i mističko-religijskom.¹⁹ Jer, često sam kontekst poeme, čak i terminološki, ostavlja mogućnosti višestruke recepcije.

S obzirom na to da smo rekli da poetska strategija podrazumijeva izbor načina i/li tematskog konteksta, to jest određeni izbor leksema, zanimljivo je posmatrati kako u gazelu te lekseme grade asocijativna polja ili paradigmatičke nizove „koji su formirani na osnovu misaonih asocijacija, ne ograničavajući se samo na to da zbliže i povežu riječi koje imaju nešto zajedničko po svom značenju“²⁰ s ciljem da uspostave pjesničku komunikaciju i vizueliziraju određene slike u svijesti recipijenta. Premda se čini da je izbor leksema na paradigmatičkoj ravni, s obzirom na poetsku strategiju gazela, limitiran i ne osobito bogat, to je samo prividan osjećaj, jer svaki gazel za sebe s „limitiranim“ odabirom leksema gradi po sebi inherentan svijet sa mnoštvom međusobno isprepletenih relacija koje reflektuju duboki simbolizam koji ne zavisi od verbalnih asocijacija jezika na površini već proizlazi iz intuitivnog, što posjeduje svaki jezički izraz u dubinskoj strukturi. Na toj dubljoj razini, u duhovnoj strukturi misaone relacije nemaju sintaksičku formu, ritam, rimu i sve ono što čini jednu jezičku formu, ali se tu u podtekstu naslućuje i implicira jedan široki preplet misaonog svijeta pjesnika mističke orijentacije, kojima pripada i Talib. Stoga se može ustvrditi da, unatoč limitiranosti, čak i ponavljanju izvjesnog broja riječi u Talibovim gazelima i kit‘ama, semantički domen leksema nipošto nije limitiran, naprotiv, proširenjem svojih semantičkih polja i metaforizacijom pjesnik na sebi svojstven način „probija semantička polja asocijativnom dimenzijom, snažnijom nego kod svih drugih tekstova“²¹ i time stvara novi svijet koji, ustvari, predstavlja složene misaono-semantičke relacije. Tako, ako primjerice pogledamo prvi Talibov gazel, asocijativni niz grade: *ptica, kavez, kraj, smrt, odjeća, znanje, mihrab* – lekseme koje vizueliziraju u denotativnom značenju određenu sliku sa mnoštvom detalja. Uz ovakav izbor leksema vrlo često se u gazelima postižu specifične unutarnje relacije koje svaki pjesnik gradi na indivi-

¹⁹ Socijalni, ljubavni i/li mističko-religijski obrasci interpretacije podrazumijevaju praktički slojeve strukture gazela po kojima se mogu višeznačno razumijevati gazeli kao specifična forma divanskog diskursa.

²⁰ Zdenko Lešić, *Jezik i književno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1971., 74.

²¹ G. Error, *Pojam „semantičko polje“ u književnoj teoriji*, Zagreb 1986., 56.

dualan način različitim intonaciono-sintaksičkim i stilističkim figurama, a koje nemaju vrijednost same po sebi već po svojoj funkciji u ukupnoj strukturi pjesme. Time se ostvaruju različite ritmičke modulacije poetskog izraza i izražavaju beskonačne nijanse pjesničke emocije i beskrajnu raznolikost ljudske duše. U Talibovoj strukturalnoj postavci ovog gazela je deskripcija jednog emocionalnog stanja: sputanost duše u svijetu materijalnih spona, koja će se osloboditi tek onda kada se u konačnici vrati svom Izvoru koji predstavlja utočište i smiraj mistikovoju duši. Svaka ta leksema u paradigmatskom nizu u suštini predstavlja mikronarativ koji se isprepliće sa drugim mikronarativom (leksemom), gradeći na taj način specifičnu strukturu pjesme „koja predstavlja cjelinu po sebi, odnosno jedan narativ ili priču o jednom osjećanju ili iskustvu.”²²

Na slijedećoj razini se promatraju asocijativna značenja leksema koja čine perifernu, fakultativnu i subjektivnu komponentu sa nizom dodatnih informacija, kao i subjektivna reagovanja na objektivnu stvarnost kroz emocionalno-ekspresivnu leksiku. Naravno, „asocijativna polja ili paradigmatski nizovi, koji su formirani na osnovu misaonih asocijacija”²³, relevantni su elementi strukture svakog poetskog djela, pa tako i gazela. Paradigmatska priroda jezičkog znaka ima pojačanu funkciju u svakoj poetskoj formi divanske poezije, a posebno gazela, jer se strukturira na mnogo asocijativniji način zbog specifično profilisane kontekstno ekspresivne leksike.

Kontekstno ekspresivna leksika oslikava brojna i raznovrsna konotativna značenja – koja na specifičan način markiraju diskurs divanske književnosti i koja, sa još daljim semantičkim pomacima konotativnog značenja, prelaze u leksiku tesavufskog registra. Za analizu leksičke stilistike u figurativnoj upotrebi leksema najznačajnija je metafora.

Metafore, kao semantički motivisani znakovi, u tesavufskoj poeziji se katkada lahko razumijevaju, drugi put su to neobične metafore koje se ne otkrivaju po jezičkoj navici već u neposrednom susretu, dok one koje su ključne pripadaju metaforama koje su postale terminologizirane i ne posjeduju „višeznačnost na razini primarne referencije ali sa uvijek otvorenom stilskom terminološkom semantičkom kontekstualizacijom i modifikacijom značenja leksema.”²⁴ Tako je zaljubljeni redov-

²² Usp.: H. Porter Abot, *Uvod u teoriju proze* (prev. M. Vladić), Službeni glasnik, Beograd 2009., 25.

²³ Z. Lešić, n.d., 74.

²⁴ A. Kadrić, *Objekt ljubavi u tesavufskoj književnosti: Muradnama Derviš-paše Bajezidagića*, Orientalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2008., 436.

no predstavljen kroz standardne trope slavuja i sklon je lijepoj pjesmi, čime referira na samog pjesnika, dok je objekt ljubavi ruža (GIII/1, GIV/1) – metafora božanske neprolazne Ljepote.

U ovako specifičnom diskursu nepregledan je niz terminologiziranih metafora koje „grade posebne semantičke “skupove”, u kojima se prepliću i mističke metonimije i sinegdohe i neobično šifrirane alegorije... One su formirale *jezički kod i (ob)lik*, sam proces metaforiziranja često je zaboravljen, iako se naslućuje logika sistema terminološke metaforizacije...”²⁵ U stilematičnu strukturu Talibovih gazela ulaze različite figure (terminologizirane semantike), za čiju ilustraciju navodimo slijedeće primjere:

alegorija:

Za madežom jednim, ko zrno što je, ptica mi srca iz kaveza odletje// Pozoba ga samo što do njeg iz daleka stiže (GI/1ab); Moju žeđ ne može ugasiti samo jedan gutljaj pića//Krčmaru što žedne pojiš, dodaj i meni pehar pića (GII/3ab); Usamljenik sam u voljenom gradu i davljenik u moru bola//Bez pouzdanika ja sam, bez prijatelja i poznanika (GIII/2ab); Na bazaru idola kip iz hrama polomi ih sve//Svešteniče čestiti sada idi da se uvjeriš u to (GIV/3ab) itd.;

sinegdoha:

Skrbitelj roba i slobodna u značenju *Bog*; likovi *Medžnuna* i *Lejle* iz legendarnog i mitskog prostora koji se uvijek u novom tekstu poetskim instrumentarijem premeću u parabole – *Lejla* u značenju objekta strasne platonske *ljubavi*, *Medžnun* u značenju osobe koja gubi kontrolu u svojoj ljubavi što ga vodi u *ludilo*, *Simurg* ili nepostojeća ptica *Feniks* u značenju čovjeka koji se stalnim spoznavanjem uvijek iznova izdiže iz pepela (svog neznanja) u *novi život* itd.;

metafora:

morğ-e del (ptica srca), srce kao duhovni organ i središte kontemplacije, intuitivne spoznaje i otkrovenje; *ferqat* (rastanak) smrt, povratak svom ishodištu i izvoru – u Božiju blizinu; *dāne-ye xāl* (madež), svijet Nevidljivog (‘*ālam-e ġeib*); *zolf* (soluf), lanci kojima se “okiva srce zaljubljenoga”; prepreka potpunoj duhovnoj spoznaji; svojstva Bića Jednosti nasuprot mnoštvenosti; *zolmat* (tama), najniža dimenzija čovjekove unutarnje egzistencije, njegova životinjska i sotonska narav; *ġor’at-e rahīn* (gutljaj vina), intuitivno gnostičko znanje koje simbo-

²⁵ Isto.

lizira dominaciju ljubavi nad razumom; *rah-e 'ešq* (put ljubavi), duhovni put kojim sufija želi da iskorači s onu stranu razuma; *gol* (ruža), cvijet čija ljepota je vrhunska manifestacija Božanske ljepote, lice Voljenog; *golzār* (ružičnjak), duhovna širina, duhovni stupanj otvaranja duše tajnim spoznajama; *ġarīb* (usamljenik), čežnja odvojene suštine za sjedinjenjem s Bogom; *mogbeče* (mladi mag), duhovni učitelj koji uvodi murida u tajne tesavvufa; *sanam parast* (idolopoklonik), onaj koji traga za Istinom; *zonnār* (pojas), pojas koji zaljubljenoga vječito vezuje (kao što svećenika pojas zaređuje) i obavezuje na pokoru i vjernost; egzistencijalno vrijeme čovjeka "koje se mora rastrgati" kako bi se dostiglo vječno u Bogu u izuzetnom trenu ekstaze; *bolbol* (slavuj), duša koja čežne za Ljepotom; *mei* (vino), spoznaja koja prouzrokuje ekstatičko stanje i beskrajnu sreću kod sufije; *meikade* (mejhana), mjesto gdje se duša oslobađa okova vlastitoga ega i druge.

Kao što se vidi, razumijevanje ovakvih figura i, općenito, razumijevanje divanskog diskursa na leksikostilističkoj ravni i njegova interpretacija otežani su zbog "semantičke neprozirnosti i semasiološko-logičke neprohodnosti teksta na leksičkoj razini. Funkcionalno raslojavanje leksike u poeziji najprepoznatljivije je kroz tesavufski stručni registar... koji se vrlo jednostavno prepoznaje po tzv. *signalima tesavufske kontekstualne uključenosti*."²⁶

Talib, kao pjesnik prefinjene elegancije, strukturira asocijativna polja u gazelima na sebi svojstven način. Zadnji stih, *maqta'*, gotovo uvijek je odgovor na (ne)postavljeno pitanje ili pjesnikovo promišljanje koje započinje u *matla'* stihu ili, čak, u nekom drugom stihu gazele, čime se vraća na sam početak ideje koju je postavio *matla'* stihom čime zatvara krug jedne ideje²⁷: to je poruka koju pjesnik svojim gazelom šalje onima koji, kao i on sam, tragaju za Istinom, npr.: *Za madežom jednim, k'o zrno što je, ptica mi srca iz kaveza odletje* (GI/1a) i kao odgovor na nepostavljeno pitanje, gdje smiraj može naći ptica čovjekovog srca, metaforom ljudskih obrva aludira na *qāb-i qawsein* (dva luka), simbol visokog duhovnog stupnja do kojeg ptica srca treba da uzleti: *Talibe, u mihrab gdje se obrve*²⁸ *sastaju hodi* (GI/7a). Lekseme paradigmatkog izbora na ovaj način se povezuju na asocijativan

²⁶ A. Kadrić, n.d., 433-434.

²⁷ Uporediti, primjerice, prvi i zadnji bejt iz prvog gazela u Hafizovom *Divanu*.

²⁸ Aluzija na *قَاب قَوْسَيْنِ*/blizina dva luka (Kur'an, 53:9) referenca za vrlo visoki stupanj duhovnog razvoja ili šesti stupanj tarikatskog napredovanja (*ġam'-ul-ġam'*).

način stvarajući asocijativna polja kojima se na osoben način strukturira ideja gazela.

Leksema *srce* (morǧ-e *delam*) već u *matla'* stihu prvog gazela najavljuje tematski fokus, odnosno paradigmatički izbor koji sa leksemom *ljubav* (īn rah-e 'ešq) u *maqta'*/*bejt-i tehallus* stihu zatvara u krug paradigmatički i asocijativni niz. Ostale riječi: duša (*rawān*), tuga (*ǧam*), logika (*manteq*), iskrenost (*sedq*), ljepota (*hosn*) okupljaju se oko tematske riječi *del* (srce), kao i druge lekseme metaforičke ekstenzije (*xatt-e nawat*, *mehrāb-e abrowān*, *zolmat*, *ǧor'at-e rahīn*) čija značenja se interpretiraju različitim razinama duhovnog čovjekovog preobražaja u tesavufskom smislu. Poruka koju Talib upućuje u ovom gazelu jeste da je ljubav eho božanske istine kojom se sagledava lomnost, krhkost racionalnog mišljenja, stoga on želi ići samo tamo gdje ga srce vodi (Pametni i znalci o solufu tvome rasprave vode// a njihovo nadmetanje samo ispraznosti doprinosi – GI/5ab).

U drugom gazelu ključna leksema *soluf* (zolf-e šab) je u *matla'* i *husn-i matla'* stihu, čija mistička interpretacija referira na Boga kao savršenu ljepotu za kojom čezne pjesnik i koja je iznad bilo kakve suprotnosti. Ostale lekseme: *tama*, *žed*, *piće*, *nagost*, *odjeća* i *ljubav* uvrštene su u antitetičke figure koje se zasnivaju na principu komplementarnosti, što odgovara jednom od temeljnih principa promišljanja sufija da sve postoji unutar okvira svoje suprotnosti i sve se dešava u psihodinamizmu jedinstva suprotnosti, a što čini ne samo dinamiku života nego i njegovu suštinu. Ovakav paradigmatički izbor leksema i specifičan obrazac antitetičke figuracije i metaforizacije čini da je poetska poruka ne samo slikovitija već i prijemčivija za recipijenta budući da se antitetičkom figuracijom grade sentencijske forme koje djeluju veoma stilematično jer su spoj umjetnosti i filozofije. Sentence kao specifično organizovane poruke, relevantno obilježje književnog pravca *hikemi*²⁹, ustvari su objektivizacija i argumentacija pjesnikovih razmišljanja, nesumnjivo kratke forme ali vrlo pregnantne misli: *Ko ne spozna on i ne zna šta je tama strašna* (GII/2b); *Jer onaj ko je nag, zaogrnuti se mora* (GII/4b); *Ono što čovjek ne vidi ni vrijednost mu ne zna* (GII/5b).

Prepoznatljivi mistički simboli trećeg gazela – *slavuj*, *ruža*, *tuga* i *usamljenost* – čine asocijativni niz u kojem središnje mjesto zauzima metafora u stilematičnoj strukturi gazela. Lekseme blisko značnice u funkciji označavanja istog referenta (bulbul, usamljenik, idolopoklonik, Talib) imaju konotativno značenje čijim variranjem se postiže raznoli-

²⁹ Usp.: *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri* 5/13, Ötügen-Söğüt, İstanbul 1986., 62.

kost istog pojma i na metaforično-simboličan način se prezentira svijet transcendentnog, odnosno deskripcija različitih stupnjeva iskustva jednog duhovnog puta koji čovjek/sufija prelazi cijelog svog života.

U četvrtom gazelu ponovo je ključna leksema slavuj (bolbol), koju slijede leksičke jedinice uobičajenog izbora sa prepoznatljivim asocijacijama: *ružičnjak, tuga, suza, iskrenost, ljubav, vino, mejhana* i *bogomolja*. Središnja figura je metafora kojom se oslikava izrazito emocionalni sadržaj gazela. Ključni stih gazela: *Iskrenošću (čovječe) duše više sfere nek dosegnu // Ankom pticom skriven budi u svijetu tjelesa* (GIV/4ab) nosi ideju i poruku u ovom gazelu da je iskrenost ključni argument kojim se prelaze svi duhovni stupnjevi u stremljenju ka najvišem stupnju duhovne preobrazbe čovjeka/sufije.

Stilematičnost stihova petog gazela se zasniva na metaforici sa izraženom dozom semantičke neprozirnosti. Oneobičenje ne leži u izboru leksema *madež, obrva, ljepota, lala, krčmar, devet čaša, ihram* već u njihovom asocijativnom povezivanju. Opservacijom stihova i simboličke različitih relacija osjetilnog svijeta, koje su metafore za viši duhovni red relacija, jasno se uočava da *matla* i *maqta* stihovi zatvaraju značenjski krug – na koji način čovjekovo/sufijino srce postiže smiraj. Odgovor, odnosno poruka koju upućuje Talib jeste da je patnja neodjeljiva od sveukupnog iskustva ljubavi (1ab) i stalna čežnja mistika za Voljenim (2ab) jedna je od prauниверzalnih tajni ljudskog postojanja. Spiritualno samožrtvovanje za Voljenog (3a) potiče mistika na stalni rast i vertikalno kretanje kroz duhovne sfere (4ab), koji polahko umire u nizu samožrtvovanja da bi postao cvijet (3b), sve dok se ne vrati u božansku Bit. Odjeća ili ihrami (5a) mogu aludirati na misteriju inicijacije koja je, najčešće, put da sufija spozna Boga kroz svjetlo ljubavi čiji plamen može upaliti samo iskrenost (5b).

Jednostavnost na leksikostilističkoj razini u šestom gazelu je dominantno obilježje gdje je moguća interpretacija po dvostrukom obrascu: ljubavnom i mističko-religijskom, što čini nejasnom granicu između spiritualnog i osjetilnog. Metafore i poređenja su središnje figure u dosta dinamičnom opisu zavodljivosti voljene što rezultira intenzivnim emocionalnim sadržajem u strukturi gazela. Međutim, i pored otvorene semantičke kontekstualizacije gazela, paradigmatički izbor leksema upućuje na njihovo terminologizirano značenje, odnosno mističku interpretaciju.

Leksika *kit* i nije strukturirana višeznačno, osim šeste nenaslovljene *kit* koja ima kompleksnu mističku semantiku. One nemaju stilematičnost na leksikostilističkoj ravni već na fonetsko-fonološkoj razini gdje izražajnošću ritma Talib potvrđuje svoj estetski ideal.

GAZELI AHMEDA TALIBA NA PERZIJSKOM JEZIKU³⁰
(transkripcija i prijevod)

GAZEL I

(mozāre ‘/- - u / - u - u / u - - u / - u -)

maf‘ūlo fā‘elāto mafā‘īlo fā‘elon

مرغ دلم به دانه خال از قفس پرید	ما لم يصل اليه و يأخذه من بعيد
ای خواجه بهر بنده و آزاده غم مخور	ان الله رازق الاحرار والعبيد
گرمی رود بفرقتش آخر روان ما	من مات قبل نيل مرام هو الشهيد
عید نو است و خط نوت شد لباس نو	ربى اليس العيد لمن يلبس الجديد
ارباب منطق از سر زلفت کنند بحث	والدور و التسلسل بطلانهم يفيد
دانشوران مدرسه حسن نو بس است	لكننى اريد بان ابعث المعيد
طالب بيا بگوشه محراب ابروان	
بالصدق ادع يسرك الله ما تريد	

Morğ-e delam be dāne-ye xāl az qafas parīd
Mā lam yaşil ilayhi wa ya’hudhu min ba’īd.

Ei x^wāğe bahr-e bande wo āzāde ġam maxor
'Innallāhe rāziqu-l-'ahrāri wa-l-'abīd.

Gar mīrawad be ferqataş āxer rawān-e mā
Man māte qabla nayli marāmin huwa-ş-şahīd.

‘īd-e nou ast o xatt-e nowat šod lebās-e nou
Rabbī a laysa-l-'īdu li man yalbasu-l-ğadīd?

Arbāb-e manteq az sar-e zolfat konand bahs
Wa-d-dawru wa-t-tasalsulu buṭlānuhum yufīd.

Dāneşwarān-e madrase-ye hosn-e nou bas ast
Lākinnanī urīdu bi an ub‘aṭe-l-mu‘īd.

Ṭāleb biyā be gūşe-ye mehrāb-e abrowān
Bi-s-sidqi 'ud'u yassarakallāhu mā turīd.

³⁰ Analiza Talibove poezije se zasniva na rukopisu iz zbirke ‘Ali Emiri ef. Manzum Eserler (Millet Ktb.) br. 256, koji je prilično nesređen primjerak, a sadrži 4 kaside, 2 mulemme, 80 gazela (6 na perzijskom), 3 madhiyye (na arapskom), 5 tariha i 5 kit‘i (na perzijskom).

GAZEL I

Za zrnem madeža ptica mi srca iz kaveza odletje
Pozoba ga samo što do njeg iz daleka stiže.

Ne brini se moj gospodine ni za roba ni slobodna
Allah je, uistinu, Skrbitelj i roba i čovjeka slobodna.

Ako duša naša mora, na koncu, od nas da otiđe
Pa ko umre do cilja ne stigavši, šehid je.

Blagdan je a nausnice tek ponikle poput nove odjeće
Nije li blagdan, Bože, svakom onom ko novo zaogrne!³¹

O solufu tvome rasprave vode umni i znalci
A njihovo naklapanje samo ispraznost znači.

Mnogo je znalaca u školi nove umjetnosti
Ali ja želim znanje koje će ponovno da me oživi.

Talibe, u mihrab gdje se obrve sastaju hodi
Iskreno ga zazivaj da postigneš za čim žudiš, Bog će olakšati.

GAZEL II

(hazağ / - - u //u - - u //u - - u// u - -)
maf'ūlo mafā'īlo mafā'īlo fa'ūlon

بر من دو جهان شد سیه از زلف شب آسا سبحانک یا من جعل اللیل لباسا
ماندیم بظلمت ز سر چشمه حیوان من لم یر لم یعرف ما کان عماسا
لا یمكن ان یسقینی جرعة راح یا ساقی العطشان ادر منه طسانا
ار زلف سیاه تو بیوشم عجبی نیست لا بد بان یلبس العریان لباسا
طالب تو خاموش این ره عشق است که او را
ما لم یر لا یعرفه المرء قیاسا

Bar man do ġehān šod siyah az zolf-e šabāsā
Şubhānaka yā man ġa'ala-l-layle libāsā.

Māndīm be zolmat ze sar češme-ye heywān
Man lam yara lam ya'rif mā kāne 'amāsā.

³¹ Aluzija na izreku Alija b. Ebi Taliba.

Lā yumkinu an yusqiyānī ġur‘atu rāħin
Yā sāqī-l-‘aṭṣāni ’adir minhu ṭisāsā.

Ar zolf-e siyāh-e to bepūšam ‘aġabī nīst
Lā budda bi an yalbisa-l-‘uryānu libāsā.

Ṭāleb to xamūš īn rah-e ‘ešq ast ke ū rā
Ma lam yara la ya‘rifuhu-l-mar’u qiyāsā.

GAZEL II

Crna su mi oba svijeta zbog solufa poput noći mrkle
Slava Tebi koji noć pokrivkom činjaše.

U tami smo bez onog što znači izvor života
Ko ne spozna, on i ne zna šta je tama strašna.

Moju žeđ ugasiti neće samo gutljaj pića jedan
Krčmaru što žedne pojiš, dodaj mi od njegov pehar jedan.

Nije čudo da pokrивam se solufom crnim tvojim
Jer onaj ko nag je, zaogrnut mora biti.

Talibe, ti zašuti jer ovo je put ljubavi, koji
ako čovjek ne vidi ni vrijednost mu ne pojmi.

GAZEL III

(moğtass / u - u - // u u - - // u - u - // - -)
mafā‘elon fa‘elāton mafā‘elon fa‘lon

چندیں ای گل رعنا اسپر گلزارم	مرا بس است در عالم که بلبل زارم
غریب شهر و داد و غریق بهر غم	نه یار غار و نه یار و نه آشنا دارم
خراب خانه اعمال طاعتم یا رب	مکن بروز قیامت خجیل کردارم
هوای مغبچغان زمانه میگردید	صنم پرست و گرفتار تار زارم
گناه من بم رحمت اگر نمی شوید	رها ز جرم چه ممکن بسوزش نارم
برهنه سر ز جهان ار بر فتم ای طالب	سروش عرش ببیچد بحشر دستارم

شود چو خاتمه ام لا اله الا الله

مکین روضه رضوان شدن چه غم دارم

Bečandīn ei gol-e ra‘nā asīr-e golzāram
Marā bas ast dar ‘ālam ke bolbol-e zāram.

Ġarīb-e šahr-e wedād o ġarīq-e bahr-e ġam
Na yār-e ġār o na yār o na āšnā dāram.

Xarāb-e xāne-ye a‘māl-e tā‘atam yā rabb
Makon be rūz-e qiyāmat xaġīl-e³² kerdāram.

Hawā-ye moġbačegān-e zamāne mīgardīd
Sanamparast o geraftār-e tār-e zonnāram.

Gonāh-e man bema rahmat agar namī šūyad
Rahā ze ġorm če momken be sūzeš-e nāram.

Berahnesar ze ġehān ar beraftam ei Tāleb
Sorūš-e ‘arš bepīčad be hašr dastāram.

Šawad čo xāteme am lā ilāha illallāh
Makīn-e rouze-ye rezwān šodan če ġam dāram.

GAZEL III

Do kada ću ružo krasna biti zarobljenik ružičnjaka
Dosta mi je na ovom svijetu jecanja bulbulova.

Usamljenik sam u voljenom gradu i davljenik u moru jada
Bez pouzdanika ja sam, bez prijatelja i poznanika.

Gospodaru, djela su mi lišena smjernosti i pokore
Nemoj da se stidim sebe kad stanem pred Tebe.

Po želji mladih magova sudba mi se odredi
Da sam idolopoklonik i svećenik pojasom zaređeni.

Ako moj grijeh milost Tvoja ne pokrije
Mogu li se izbaviti od kazne, vatre ognjene.

³² Paradigmatski oblik koji ne nalazimo ni u arapskom ni u perzijskom jezičkom sistemu, samo u jezičkom sistemu osmanskog turskog jezika. Međutim, ovaj oblik brojem stopa sasvim se uklapa u metar, što bi se moglo tumačiti poetskom licencom koja dozvoljava pjesniku da 'novom riječju' (neologizam) izrazi svoju misao.

Talibe, pa ako s ovog svijeta moram gologlav seliti
Meleki Arša će na Dan proživljenja turban mi omotati.

Kada moj kraj bude s riječima Nema Boga osim Njega
Čemu tuga pored najljepšega mjesta rajskoga.

GAZEL IV

(hazağ/- - u //u - - u //u - - u// u - -)
maf'ūlo mafā'īlo mafā'īlo fa'ūlon

دور از ستم خار گلستان زبان باش	ای لبلب دل فارغ گلزار جهان باش
ای اشک گرت چاره کنی آب روان باش	از خانه دل ز آتش غم تاب بیرون رفت
ای پیر مغان کرم رو اکنون تو بر آن باش	بازار بتان را بشکست آن صنم دیر
در عالم اجسام چو سیمرخ نهان باش	ارواح بسان طئی مکان کن ز سر صدق
مجنون صفت نعره زن و جامه دران باش	با قید تعلق رخ لیلی نتوان دید
پیمانه کش و رند جهان رطل گران باش	بی باده بمحفل منشین یکدم و ساعت
یک جرعه بنوش از می و دارای جهان باش	تا چند به پیغوله غمخانه نشینی
باز است در میکده و صومعه طالب	
رو تا تو کجا میطلبی ساکن آن باش	

Ei bolbol-e delfāriğ-e golzār-e ġehān bāš
Dūr az setam-e xār-e golestān-e zamān bāš.

Az xāne-ye del z ātaš-e ġam tāb bīrūn raft
Ei ašk garat čāre konī āb-e rawān bāš.

Bāzār-e botān rā bešekast ān sanam-e deir
Ey pīr-e moġān-e karam rou aknūn to bar ān bāš.

Arwāh besān tayy-e makān kon ze sar-e sedq
Dar 'ālam-e aġsām čo sīmurġ nehān bāš.

Ba qeid-e ta'alloq rox-e leilā natawān dīd
Maġnūn sefat na're zan o ġāme derān bāš.

Bī bāde be mahfel manešin yek dam o sā'at
Peimānekeš o rend-e ġehān ratl-e gerān bāš.

Tā čand be peiġūle-ye ġamxāne nešinī
Yek ġor'e benūš az mey o dārā-ye ġehān bāš.

Bāz ast dar-e meikade wo soume'e Tāleb
Rou tā to koġā mītalabī sāken-e ān bāš.

GAZEL IV

Bulbule srca slobodnoga ostani u ružičnjaku ovoga svijeta
Ali podalje se drži od trnja sudbine ružičnjaka.

Srca mi zbog vatre tuge svo strpljenje napusti
Suzo, ako izlaz nađeš a ti poteci.

Kip iz hrama na bazaru idola sve ih polomi³³
Svešteniče čestiti idi sada pa se u to uvjeri.

Iskrenošću, poput duša u više sfere prelazi
A u svijetu tjelesa skriven poput Simurga budi.

S okovima ovisnosti ne može se lice Lejle ugledati
Već k'o Medžnun zavapi glasno i u odjeći pocijepanoj hodi.

Ni jednog trena niti sata u društvu bez vina ne sjedi
Već poput onih što svijetom lutaju i iskape do dna pehar budi.

Do kada ćeš sjediti u kutu te kuće tuge
Potegni jedan gutljaj vina tog i cijeli svijet biće tvoj.

Vrata i mejhane i bogomolje stoje otvorena Talibe
Za svojim srcem kreni pa se tamo nastani.

GAZEL V

(ramal / - u - - / - u - - / - u - - / - u -)

fā'elāton fā'elāton fā'elāton fā'elon

ای که صبرم میبری با جیش خط بس تا بکی با لباس دیگران آبی ملبس تا بکی
از برای فصل دعوی خال خود را کن حکم سر به دعوی آرد ابروی مقوس تا بکی
بر دمد از خاک گور کشتگان خنجرت لاله ها در وادی ظلمت منفس تا بکی
مینماید ساقی ایام دنیا صبح و شام سرنگون نه ساغر چرخ مقرنس تا بکی
صدق دل طالب ببند احرام و راه کعبه رو
آرزوی بوسی ارض مقدس تا بکی

Ei ke sabram mībarī bā ġeiš-e xatt bas ta be kei
Ba lebās-e dīgarān āyī molabbas tā be kei.

³³ U značenju da je ljepotica iz hrama svojom ljepotom nadvisila ljepotice sa bazara.

Az barāy-e fasl-e da'wā xāl-e xod rā kon hakam
Sar be da'wā ārad abrūy-e moqawwas tā be kei.

Bardamad az xāk-e gūr-e koštegan-e xaṅgarat
Lāleha dar wādi-ye zolmat monaffas tā be kei

Mīnemāyad sāqi-ye ayyam-e donyā sobh o šām
Sarnegūn noh sāgar-e čarx-e moqarnas tā be kei.

Sedq-e del Tāleb beband ahrām o rāh-e ka'be rou
Ārezūy-e būsi-ye arz-e moqaddas tā be kei.

GAZEL V

Ti što moj mir i spokoj tugom narušavaš, dokle tako
Prerušena, dolaziš mi, pa dokle tako?

U sporu nek tvoj madež sudac bude
Pa dokle će luk obrva tvojih spor pokretati?

Do kada će iz zemlje groba palih od tvog noža
Rasti lale razasute u dolini nasilja tvog?

Do kada će dan i noć krčmar svijeta ovog
Pokazivati prevrnutih devet čaša svoda nebeskog.³⁴

Talibe, nek ti ihram bude srce iskreno, pa na hadž se uputi
Kad će ti želja ispunit, svetu zemlju poljubiti.

GAZEL VI

(xafīf / - u - - / u - u - / - -)

fā'elāton mafā'elon fa'lon

منظر چشم آن و این شده	نا تو در حسن به جبین شده
دلبر نازنین چنین شده	الله الله چه پیکری که ترا
نافه دشت هند و چین شده	وه که با جعد و تاب مشکینت
مایه هوش جان و دین شده	من چه گویم که با چنین پیکر
با سنان دزد رهنشین شده	نگذارد کسی زره مژه ات

دل شکار کمان ابروی تست

بهر طالب چه در کمین شده

³⁴ Po tradiciji sufija kozmos se sastoji iz devet nebeskih sfera.

Nā to dar hosn be ġabīn šode
Manzar-e češm-e ān o īn šode.

Allah Allah če peikarī ke torā
Delbar-e nāzanīn čonīn šode.

Wah ke bā ġa‘d o tāb-e moškīnat
Nāfe-ye dašt-e hend o čīn šode.

Man če gūyam ke bā čonīn peikar
Māye-ye hūš-e ġān o dīn šode.

Nagozārad kasī zere možeat
Bā senān-e dozd rahnešīn šode.

Del šekār-e kamān-e abrū-ye tost
Bahr-e Tāleb če dar kamīn šode.

GAZEL VI

Nije tvoja ljepota samo na čelu tvom
Već u svemu što na tebi oči vide.

Bože, Bože, kakav stas ti pripade
Tako nježan, tako tanak, odakle.

Ah, takve uvojke i u njima miris mošusa
Imaju samo gazele iz pustinje Kine i Indije.

Šta da kažem na takav stas i ljepotu
Što mi posta srž razuma, duše i vjere.

Tvoje trepavice ne miru ne ostavljaju nikoga
Što su koplja razbojnička ubojita.

A obrve tvoje što su poput luka, lovina su
Tragaču (Talibu) što u zasjedi skriven je.

KIT'E SA TRANSKRIPCIJOM I PRIJEVODOM

QET'E BARĀY-E MUSTAFĀ ČALABĪ AŠ-ŠĀMĪ

(mozāre' / - u / - u - u / u - - u / - u -)

maf'ūlo fā'elāto mafā'īlo fā'elon

آنجا که دوش عربده جو مصطفی گذشت از سر جدا هزار تن مبتلا گذشت
چشم سیاهش آفت دوران وقت بود کز به او تن از سر و سر از قضا گذشت

Ānġa ke dūš 'arbadeġū Mostafā gozašt
Az sar ġodā hezār tan-e mobtalā gozašt.

Češm-e siyāhaš āfat-e dourān-e waqt bowad
Kaz bahr-e ū tan az sar o sar az qazā gozašt.

KIT'A POSVEĆENA MUSTAFI ČELEBIJI SIRIJCU

Tamo sinoć gdje kavgadžija Mustafa prođe
Opet na hiljade ojađenih ostade.

Oči crne njegove nesreća su za ovo vrijeme
Jer zbog njega ni tijelo ni glava na miru ne ostade.

QET'E-YE HELĀLIYYE

(mozāre' / - u / - u - u / u - - u / - u -)

maf'ūlo fā'elāto mafā'īlo fā'elon

دی زد بروزه شاهد شوال دشنه را سیراب خون او شده صد جان تشنه را
طالب هلال چشنه نمود ابروان یار بادا مبارک آمدن ماه چشنه را

Dī zad berūze šāhed-e šawwāl dašne rā
Sīrāb-e xūn-e ū šode sad ġān-e tešne rā.

Tāleb helāl čašne nomūd abrowān-e yār
Bādā mobārak āmadan-e māh-e čašne rā.

O MLADOM MJESECU

Dan jučerašnji post kraju privede i ševal najavi
Stotine duša žednih svojom krvlju napoji.

Talibe, mlađak k'o obrve drage dade znak da mrsi se
Blagoslovljen dolazak mjeseca veselja da je.

QET'E-YE TOUHĪDIYYE

(hazaġ / - - u //u - - u //u - - u// u - -)

maf'ūlo mafā'īlo mafā'īlo fa'ūlon

ای صانع فیروزه نه طاق فلک را وی خالق ذی روح و جمادات و ملک را
صدق دل و اقرار زبانم بهمه هست المنة الله که نماند ذره شک را

Ei sāne'-e fīrūze-ye noh tāq-e falak rā
Wei xāleq-e zī rūh o ġamādāt o malak rā

Sedq-e del o eqrār-e zabānam be hame hast
Al'minnatu lillāh ke namānd zarre-ye šakk rā.

O TEVHIDU

Stvoritelju svih devet azurnih nebesa
Stvoritelju svega što dušu ima, neživa svijeta i meleka.

Srcem u to iskreno vjerujem i javno obznanjujem
Hvala svaka Bogu pripada, u šta ni najmanje sumnje nema.

BARĀY-E MOLLĀ 'AŠQĪ

(xafīf / - u - - /u - u - /- -)

fā'elāton mafā'elon fa'lon

اشقیانیست الحق ای عشقی جستن از طفل میزبان بوسه
حوثلی پارصقو اوزه تی اود غوسته خوکش اما او زاو چاس بوسه

Ašqiyā'īst al-haqq ei 'ašqī
Ġostan az tefl-e mīzbān būse.

Hot li³⁵ uzeti od gosta
Hoćeš ama u zao čas po se.

MULA AŠKIJU

Aški, istinski nesretnik onaj čovjek je
Onaj koji traži poljubac od čeda domaćina.

.....
.....

³⁵ Nejasno značenje napisane riječi.

/QET'E/

(vazn-e robā'ī / - - u u - - u u - - - -)

زلفت چو کشید عهد ازل زنجیرم این سلسله را طی نکند تدبیرم
آن روز چنان صیر دل من بردی اکنون ز غم هجرت امیرم میرم

Zolfat čo kešīd 'ahd-e azal zaŋgīram
Īn selsele rā tayy nakonad tadbīram.

Ān rūz čonān sabr-e del-e man bordī
Aknūn ze ġam-e heġrat amīram mīram.

/KIT'A/

Tvoji solufi su me okovali još od Praiskona
Čiju snagu lanaca moj razbor ne poima.

Tog dana si srcu mom mir i spokoj uzela
Sada me, carice moja, ubi tuga zbog rastanka.

ZAKLJUČAK

Ahmed Talib je, kao i mnogi drugi bošnjački pjesnici, u sufijskom ozračju ispjevao najsenzibilnije misli o svojim emocionalnim iskustvima, no o njegovoj poeziji nema književno-kritičkog suda. Kroz poeziju gotovo svaki osmanski pjesnik nastoji da izloži apstrakt ezoterijskog poimanja Poruke, pa tako i Talib na svoj način nudi interpretaciju odnosa između prirode i natprirode i razumijevanja uloge ljudskog bića u kosmičkom kontekstu: *Ni jednog trena niti sata u društvu bez vina ne sjedi//Svijetom hodi poput onih što lutaju i do dna pehar ispijaju.* (GIV/6). Za njega je svijet spiritualnog svijeta dohvatljiv jedino snagom neposredne, intuitivne spoznaje i duhovnog uvida, a nikako racionalnim putem: *O solufu tvome rasprave vode umni i znalci//A njihovo naklapanje samo ispraznost znači.* (GI/5) Stoga ne čudi da tradicionalno preovladavaju metafore pijanstva i pasionirane ljubavi u kojima se događa 'svjesno opažanje': *Moju žeđ ne može ugastiti samo jedan gutljaj pića //Krčmaru što žedne pojiš, dodaj i meni pehar pića.* (GII/3)

Analizom Talibovih gazela (također i kit'i) kroz paradigmatsku i asocijativnu ravan leksema dolazi se do zaključka da njegovi gazeli nemaju obilježje difuzne strukture i odsustva tematskog i organskog

jedinstva. Oni su brižljivim izborom leksema ispjevani u *yek aheng* stilu, što znači da imaju potpuno organsko i strukturno jedinstvo.

Talib kao pjesnik vodi računa o estetici riječi, do kraja svjestan ljepote riječi i u njenom zvuku i u njenom značenju. Različitim estetskim efektima i variranjem metaforičko-simboličke jezičke supstance, on opisuje svoju unutarnju stvarnost i svijet transcendentnoga.

Jezički korelati Talibove poezije na perzijskom jeziku na kojima se temelji snaga njegove estetike su preciznost u jeziku, filtrirani i odmjerene jačine izrazi, ekspresivnost bilingvalne leksike i metaforička upotreba riječi.

Analizom formalnih i leksikostilističkih obilježja Talibove poezije može se ustvrditi da je ovaj pjesnik u formalnom smislu pripadao pravcu *sebk-i hindi* književnosti, koju karakterizira izrazita elegancija i finoća pjesničkog izraza, mada leksikostilistička obilježja njegove poezije referiraju na *hikemi* (misaono-refleksivni): stil u književnosti koji je obilježio kasniji period 17. stoljeća, što je suštinski značilo dodatnu značenjsku i imaginativnu dimenziju upotrijebljenih leksema, nastojeći da njihova poetika bude sinonim za “duboku spoznaju i znanje, tajnu, mudrosti i savjet”³⁶.

Poezija koja pripada *hikemi* pravcu često ima aluzije na riječi sufij-skih velikana, dok metafore imaju smisla tek u kontekstu tesavufskoga diskursa, kao i različite sentence koje mogu biti uvrštene na različitim jezicima što čini osjetnijim njihovo prisustvo, čime se podvlači njihov smisao, i onaj dubinski i onaj površinski: sve je već rečeno, ipak u svakoj novoj individualnoj stvarnosti iznova prepoznajemo mudrost u sublimiranom obliku zapretenoj u našoj vlastitoj nutrini. Ono čega se duh sjeća i što um pamti nije lično: lično je samo preoblikovana i poosobljena poruka kojoj pjesnik iznova da priliku za novu mogućnost. Stoga je ovakva poezija puno više od intertekstualnosti – ona predstavlja tradiciju.

POEZIJA AHMEDA TALIBA NA PERZIJSKOM JEZIKU: FORMALNA I LEKSIKOSTILISTIČKA OBILJEŽJA

Sažetak

Ovaj rad predstavlja analizu poezije Ahmeda Taliba Bošnjaka na perzijskom jeziku. Analiza se bazirala na formalnim obilježjima ove poezije (polustih, stih, poetska forma, strategija, rima i metar), kao i na njenim

³⁶ Hüseyin Yorulmaz, „Hikmet u divanskoj poeziji“, *Znakovi vremena*, vol. 5, br. 15, Sarajevo 2002. , 326.

leksikostilističkim obilježjima (paradigmatska i asocijativna značenja) kako bi se mogao valorizirati ukupni estetsko-umjetnički dojam koji Talibova poezija ostavlja na čitaoce i doprinijeti književno-historijskom situiranju njegove cjelokupne poezije. U radu je načinjena analiza šest gazela i pet kit'i (perzijski tekst, faksimili, transkripcija i prijevod).

AHMAD TALIB'S POETRY IN PERSIAN LANGUAGE: FORMAL AND LEXICOSTYLISTIC FEATURES

Summary

This paper represents an analysis of poetry by Ahmad Talib Bosniak in Persian language. The analysis is based on its formal features (half-verse, verse, poetic form, poetic strategy, rhyme and meter) and its lexicostylistic features (paradigmatic and associative meanings) as well, in order to evaluate its artistic and aesthetic impact which would contribute in determining the literary and historical context of the complete poetry in the frame of this poet. The analysis contains six Talib's ghazals and five kit'as in Persian language (text in Persian, transcription, translation and facsimiles).

Key words: Bosnian author, 16th century, divan poetry, the Persian language, formal features of the poetry, lexicostylistic features of the poetry.